

mus veya Dımaşk'ta kaldığı belirtilen Herakleios'a cizye âyetinin de eklendiği ikinci bir davet mektubu gönderdiği bildirilmektedir (*Müsned*, III, 441-442; IV, 74-75; Hamîdullah, *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye*, s. 110-115).

Hz. Peygamber, Tebük'te Şam üzerine yürünüp yürünmemesi konusunda yaptığı istişare sonucu daha ileriye gitmenin faydasız olacağı kanaatine vardı ve ordusuna dönüş emri verdi. Sefer esnasında herhangi bir çatışma meydana gelmemesine rağmen son derece güç şartlar altında 30.000 kişilik bir ordunun çıkarılması ve Bizans'a karşı gidilerek meydan okunması dolayısıyla Tebük Gazvesi askerî ve siyasî bakımdan büyük bir zafer sayılır. Zira bu gazve, müslümanların kendi sınırlarını düşmanlardan koruma hususundaki kararlılıkları yanında Bizans'a ve Arap yarımadası dışındaki komşu devletlere karşı Medine'nin askerî ve siyasî gücünü ortaya koydu. Tebük Seferi esnasında konaklama yerlerinde on beş açık mescid (namazgâh) yapıldı (Vâkıdî, III, 999). Bu gelenek daha sonra devam etti ve ordunun konakladığı yerler namazgâh oldu. Tebük Gazvesi süresince öğle ile ikindi, akşamla yatsı namazları cemedilerek kılındı.

Tebük dönüşünde bir grup münafık Resûl-i Ekrem'e suikast düzenlemek için hazırlık yaptı. Bunu farkederek Hz. Peygamber, Huzeyfe b. Yemân'ı onların üzerine gönderdi. Huzeyfe'nin geldiğini gören münafıklar tuzaklarının Allah tarafından Hz. Muhammed'e haber verildiğini anlayıp kaçtılar ve askerî içine karıştılar. Resûlullah'ın, isimlerini Huzeyfe'ye açıkladığı on iki münafığın suikast teşebbüsüne Kur'an'da işaret edilir (et-Tevbe 9/74). Sefer dönüşü Züevan'da konakladığı sırada bazı münafıklar Hz. Peygamber'e gelerek orada inşa ettikleri, sefere giderken dönüşte içinde namaz kılacağını söylediği mescidlerine davet ettiler. Ancak bu sırada mescidi yapanların niyetlerinin müminlere zarar verip aralarına nifak sokmak olduğunu bildiren âyetler indi (et-Tevbe 9/107-110) ve Resûl-i Ekrem, Kur'an'da Mescid-i Dirâr diye adlandırılan bu yapıyı yıktırdı (bk. **MESCİD-i DIRÂR**).

Hz. Peygamber'in son gazvesi olan Tebük Seferi yaklaşık elli gün sürdü. Receb (ekim) ayında çıkılan seferden ramazan (aralık) ayında Medine'ye dönüldü. Halk büyük bir sevinçle Seniyyetülvedâ'ya giderek orduyu kasidelerle karşıladı. Resûl-i Ekrem her sefer dönüşü Medine'ye gelince önce mescide girip iki rek'at namaz kılardı, ardından oturup sefere katılmayanların mazeretlerini dinlerdi. Tebük Gazve-

si'ne mazeretleri olmadığı halde katılmayan seksen kişi Mescid-i Nebevî'ye gelerek sözde mazeretlerini açıkladılar. Resûlullah onların söylediklerini esas alıp kalplerinde gizledikleri şeyleri Allah'a havale etti (et-Tevbe 9/94-98). Bu arada ensardan Kâ'b b. Mâlik, Mürâre b. Rebî' ve Hilâl b. Ümeyye nefislerine aldanıp sefere gitmemişlerdi. Bu üç sahâbî gerçeği Resûl-i Ekrem'e anlattı. Hz. Peygamber onlara toplulardan tecrit cezası verdi; en yakınları dahil hiçbir müslüman onlarla konuşmadı. Allah'tan başka sığınacak bir yer kalmadığını anlayan üç kişiye bütün genişliğine rağmen yeryüzü dar geliyordu. Elli gün sonra affedildiklerini bildiren âyetler nâzil oldu (et-Tevbe 9/118-119). Tefsir ve hadis kitaplarında geniş yer verilen bu hadise, sosyal sorumlulukların dağılımındaki hassasiyeti göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ebû Lübâbe'nin Allah'a ve resulüne ihanet ettiğini düşünerek kendini Mescid-i Nebevî'deki bir direğe bağlatması olayı, genellikle Benî Kurayza Gazvesi'ndeki tutumuyla alâkalandırılmakla birlikte onun Tebük Seferi'ne katılmadığı için Hz. Peygamber tarafından azarlanması yüzünden kendini bu şekilde cezalandırdığı da söylenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 441-442; IV, 74-75, 247; Buhârî, "Meğâzî", 78-81, "Mezâlim", 25; Müslim, "Müsâfirîn", 52-53, "Tevbe", 53-54; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 990-1076; İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 515-537; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 165-168; Belâzürî, *Ensâb*, I, 368; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 100-111; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünûf*, IV, 290-311; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 276-282; Kelâî, *el-İktifâ* (nşr. Mustafa Abdülvâhid), Kahire 1389/1970, II, 376-397; İbn Seyyidünnâs, *‘Üyünü'l-eşer* (nşr. Muhammed el-İdü'l-Hatrâvî – Muhyiddin Müstû), Medine 1413/1992, II, 292-305; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, Beyrut 1405/1985, III, 3-38; Ebû'l-Fidâ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Riyad 1417/1997, IX, 144-203; a.mlf., *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-‘azîm* (nşr. Sâmî b. Muhammed Selâme), 1420/1999, IV, 132, 178; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ* (nşr. Mahmûd M. Şâkir), Kahire 1941, II, 47-83; Şâmî, *Sübûlü'l-hüdâ*, V, 626-717; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, Kahire 1283, II, 222-233; Muhammed b. Abdülbâkî ez-Zürkânî, *Şerhu'l-Mevâhibi'l-ledünniyye* (nşr. M. Abdülazîz el-Hâlidî), Beyrut 1417/1996, IV, 65-114; M. Emîn b. M. Mahmûd el-Cekenî, *es-Siretü'n-nebeviyye min Fethi'l-bârî*, Beyrut 1422/2001, II, 470-508; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1925, VI, 194-244; Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *es-Siretü'n-nebeviyye*, Dımaşk 1988, II, 495-527; M. M. Hasan Şürrâb, *el-Me'âlimü'l-eşire fi's-sünne ve's-sire*, Beyrut-Dımaşk 1411/1991, s. 69; Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (trc. Salih Tuğ), İstanbul 1424/2003, I, 336-342; a.mlf., *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1405/1985, s. 110-115, 119-121.

TEBYÛNÜ'İ-HAKÂİK

(تبیین الحقائق)

Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin
Kenzü'd-dekâ'ik adlı eserine
Osman b. Ali ez-Zeylaî
(ö. 743/1342)
tarafından yazılan şerh
(bk. KENZÜ'D-DEKÂİK).

TEBYÛNÜ KEZİBİ'İ-MÜFTERİ

(تبیین کذب المفتري)

Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir'in
(ö. 571/1176),
Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin
ilmî hayatına ve hakkında
ileri sürülen iddialara dair eseri.

Tam adı *Tebyûnü kezibi'l-müfterî fimâ nûsibe ile'l-İmâm Ebî'l-Hasan el-Eş'arî* olup ismindeki "müfterî" den maksat Hasan b. Ali el-Ahvâzî'dir (ö. 446/1055). Kur'an kıraati ve hadisle uğraşan Ahvâzî'nin bu konularda zayıf olduğu, nasların lafızlarına takılıp asıl mânaya ve hedeflere nüfuz edemediği görülmektedir. Dolayısıyla Haşviyye'ye özgü anlayış sınırını aşamayan Ahvâzî, Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'yi eleştirip müslümanların gözünden düşürmek amacıyla *Meşâlibü İbn Ebî Bişr el-Eş'arî* adıyla bir eser telif etmiştir. Müellifin ifadelerinden anlaşılacağı üzere kitapta aklın akaid alanında kullanılmasını doğru bulmayan başka muhaliflerin eleştirilerine de cevap verilmektedir. *Tebyûnü kezibi'l-müfterî* bir mukaddime ile on bölümden (bab) oluşmaktadır. Mukaddimede İslâm dünyasında Mu'tezile ve Müşebbihe'den meydana gelen iki aşırı uca mensup grupların zuhur ettiği, bunların İslâm inancını yanlış bir yöne çekmeye çalıştıkları, daha sonra Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin ortaya çıktığı ve doğru akîdeyi beyan edip bid'at ehlini susturduğu kaydedilmektedir. Müellif, Müşebbihe içinde yer alan bazı kişilerin cahil zümreleri Eş'arî aleyhinde etkilemeye başlaması üzerine gerçeğin ortaya konulması için kendisine başvurulduğunu söylemektedir. Ardından mukaddimede müslümanların birbirinin aleyhinde konuşmaları ve kusurlarını araştırmalarının din açısından doğru olmadığı hususu âyet ve hadislerle ifade edilmektedir.

Kitabın birinci bölümü Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin nesebine ve Mu'tezile'den ayrılış sebebine ayrılmış olup onun nesebi hakkında Ahvâzî'nin yakışsız beyanlarının doğru olmadığı kaydedilmekte, bu arada

kişileri soyları dolayısıyla eleştirmenin dinde yasaklandığına temas edilmektedir. İkinci bölümde Eş'arî'nin soydaşları olan eski Yemenliler'in Müslümanlığı benimseyeceğine dair Resûlullah'ın sözü zikredilmekte, ardından Cenâb-ı Hakk'ın her asrın başında dinî hayatı yenileyecek bir kulunu görevlendirdiği yolundaki hadis nakledilerek Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin bu müceddidlerden biri sayıldığı yolundaki kanaat ifade edilmektedir. Eserin üçüncü bölümü Benî Eş'ar kabilesinin mânevî üstünlüğü hakkında rivayet edilen hadislerle başlamakta, ileride ortaya çıkıp İslâm'a ve müslümanlara hizmet edecek ve iyi hasletler taşıyacak bir kavmin geleceğini beyan eden âyetin (el-Mâide 5/54) Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin kavmini hedeflediği şeklindeki hadis zikredilmektedir. Ahvâzî tarafından ileri sürülen, Eş'arî'nin eser telif etme yeteneğinin bulunmadığı şeklindeki iddiaya karşı bunun başlangıç dönemiyle sınırlı olduğu belirtilmekte, önceleri Mu'tezile mezhebine bağlı kaldığı yolundaki eleştiriye de bu geçici durumun imamın sonraki hizmetlerine engel teşkil etmediği biçiminde karşılık verilmektedir.

Eserin dördüncü bölümünde Eş'arî'nin zengin ilmî birikimine ve buna tanıklık eden bazı âlimlerin ifadelerine yer verdikten sonra onun 320 (932) yılına kadar telif ettiği 100 kadar eserin ismi sıralanmaktadır (s. 128-136). Ardından *el-Muhtezzen* diye bilinen tefsir kitabının iki sayfadan oluşan başlangıç kısmı zikredilmektedir (s. 137-139). Beşinci bölümde ibadet ve zühd hayatına işaret edilmekte, altıncı bölümde onun ümmetin en hayırlıları arasına girdiği belirtilmektedir. Yedinci bölümde bazı örneklerle Eş'arî'nin ehl-i bid'attan uzak olduğu ortaya konmakta, ardından

akidesi hakkında bir fikir vermek amacıyla *el-İbâne* adlı risâlesinin başından on iki sayfalık bir metin kaydedilmektedir. Sekizinci bölümde, Ebû'l-Hasan el-Eş'arî ile Eş'arîler'in hak yolda bulunduğu konusunda rüyada görüldüğü söylenen Resûlullah'ın beyanları zikredilmekte, dokuzuncu bölümde Eş'arî'yi öven bazı şiirler yer almaktadır. Onuncu bölüm, müellifin yaşadığı döneme kadar Eş'ariyye'yi benimsemiş yetmiş civarındaki meşhur âlimin kısa biyografilerini içermektedir. *Tebyîn*'in yarısından fazlasını onuncu bölüm, bunun da üçte ikisini söz konusu biyografi kısmı teşkil etmektedir. Daha sonra akaid alanında kelâm yönteminin övgüye lâyık bir hareket olmadığı yolunda ileri sürülen iddiaya otuz sayfalık bir hacim içinde karşılık verilmekte ve Ahvâzî'nin *Meşâlib*'inden Eş'arî'ye yönelik otuz kadar eleştiri metni nakledilip cevaplandırılmaktadır.

Tebyînü kezibi'l-müfterî, Eş'arî'nin mezhebini benimseyen bazı âlimlerin biyografisini içermesi, Hasan b. Ali el-Ahvâzî'nin Eş'arî'ye ve onun şahsında Sünnî kelâmına yönelttiği eleştirilere karşılık vermesi bakımından önemli bir eserdir. Ahvâzî ilmî sayılmayan birçok ithamda bulunduğu için İbn Asâkir ona farklı bir üslûpla cevap vermek zorunda kalmıştır. İthamlar arasında Eş'arî'nin Mu'tezile mezhebinden dönmediği, eser telifi yeteneğinin bulunmadığı, döneminde itibar görmeyip etrafında birtakım cahil ve bid'atçı insanların toplandığı, idrar rahatsızlığı yüzünden yirmi yıl namaz kılmadığı gibi iddialar mevcuttur. Ancak İbn Asâkir de bunlara cevap verirken Eş'arî hakkında görüldüğü söylenen rüyaları delil gibi kullanıp ifrata kaçmaktadır. Eserin baskısına bir giriş yazan Zâhid Kevserî müellifin bu türden birkaç

hatasına işaret etmiş, Ahvâzî'ye de yer yer ağır eleştiriler yöneltmiştir. Eserde gerek Ahvâzî'den yapılan nakillerde gerekse İbn Asâkir tarafından verilen cevaplarda cedel üslûbunun hâkim olduğu görülmektedir. Bunun yanında kitabın sistemli bir plana sahip olmadığı da belirtilmelidir. Hanbelfî âlimlerinden İbnü'l-Mibred, *Cem'u'l-cüyüş ve'd-desâkir 'alâ İbn 'Asâkir* adlı eserinde (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, nr. 1132/2) *Tebyîn*'de yer alan kelâmla ilgili savunmalara yönelik bir reddiye kaleme almıştır (*DîA*, XXI, 126).

Tebyînü kezibi'l-müfterî Abdullah b. Es'ad el-Yâfiî tarafından ihtisar edilmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 342). Şarkiyatçı F. M. van Mehren kitabın 165 sayfalık bir kısmını yayımlamış, bunun seksen altı sayfalık bölümünü Fransızca'ya tercüme etmiştir (Leiden 1878). R. J. McCarthy, *Tebyîn*'in içinde yer alan Eş'arî'ye dair bilgi ve savunmalarla ona nisbet edilen eserlere ait metinleri yine Eş'arî'ye ait *el-Lüma'* ile birlikte neşretmiştir (Beyrut 1952-1953). Muhelif yazma nüshaları günümüze ulaşan eser (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1127 [baştan eksik]; Karaçelebizâde Hüsâmeddin, nr. 234; ayrıca bk. Brockelmann, *GAL*, I, 404; *Suppl.*, I, 567), Hüsâmeddin el-Kudsî tarafından dedesi Seyyid Abdülbâki el-Hasenî el-Cezâirî'ye ait nüsha ile Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi bölümündeki nüsha (bu yazma nüsha adı geçen bölümde bugün mevcut değildir), Kahire'de özel bir kütüphanedeki nüsha, Mehren'in kısmî neşri ve Teymûriyye Kütüphanesi'nde bulunan muhtasar bir yazmaya dayanarak yayımlanmış, Zâhid Kevserî bu neşrin başına kelâm fırkalarının ortaya çıkışıyla ilgili bir mukaddime yazmış, bazı sayfalara dipnotlar eklemiştir (Dimaşk 1347; Beyrut 1399/1979; 1404/1984; Dimaşk, ts. [Dârü'l-fıkr]; nşr. Abdülbâki el-Kudsî, Beyrut 1983; nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, Beyrut 1995).

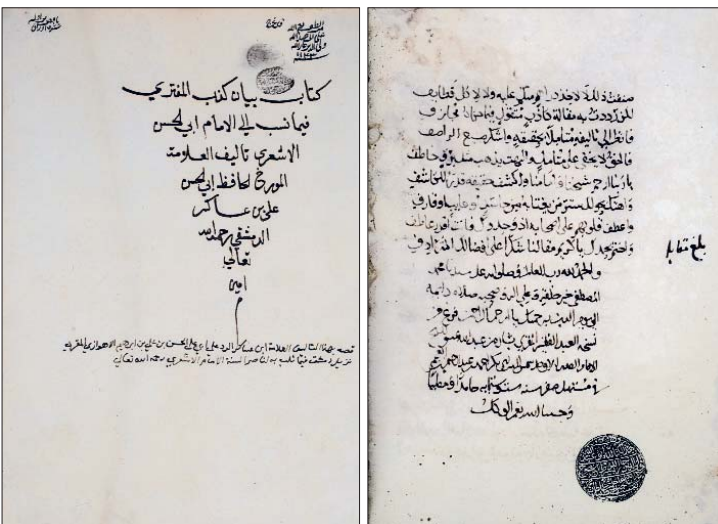
BİBLİYOGRAFYA :

İbn Asâkir, *Tebyînü kezibi'l-müfterî*, tür.yer.; *Keşfü'z-zunûn*, I, 342; Serkis, *Mu'cem*, I, 182; Brockelmann, *GAL*, I, 404; *Suppl.*, I, 567; Necib el-Akiki, *el-Müsteşrikûn*, Kahire 1964-65, II, 842; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *'Uyûnü'l-mü'ellesâfât* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Halep 1413/1992, I, 44-45; Mustafa S. Küçükaşçı – Cengiz Tomar, "İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsim", *DîA*, XIX, 323; Ferhat Koca, "İbnü'l-Mibred", a.e., XXI, 126.

BEKİR TOPALOĞLU

Tebyînü kezibi'l-müfterî'nin unvan sayfasıyla son sayfası (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1127)

TEBZİR

(bk. İSRAF).